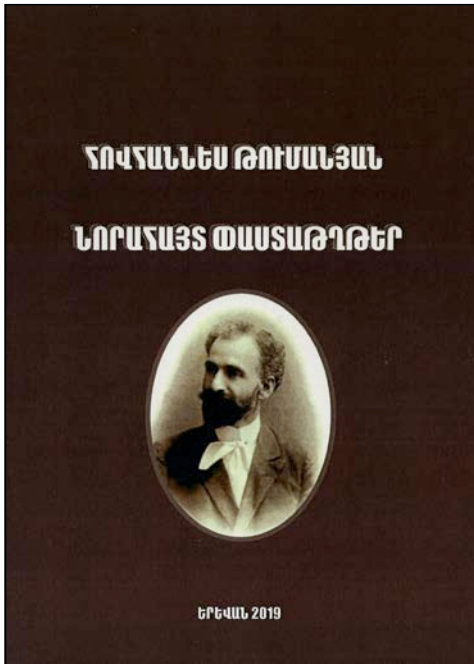

ԳՐԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հովհաննես Թումանյան, Նորահայտ փաստաթղթեր, աշխատասիրությամբ՝ Հ.Կ. Սուքիասյանի, Երևան, «ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ», 2019, 120 էջ:

Ամենայն հայոց բանաստեղծի ծննդյան 150-ամյակի առիթով մեզանում բազմաշերտ ու բազմաձևալ գրականություն տպագրվեց: Չնայած այն հանգամանքին, որ Հովհ. Թումանյանը հայ իրականության մեջ առավել ուսումնասիրված գրողներից է, և նրա գրական ստեղծագործությունների և հանրային գործունեության մասին շատ է գրվել, այնուամենայնիվ, հետազոտություններն այդ առումով շարունակական են: Թումանյանի ազգային, քաղաքական և հասարակական գործունեության վերաբերյալ Նորահայտ փաստաթղթերի ժողովածու է հրապարակվել ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի կողմից: «Մես-

րոպ արք. Աշճեան» մատենաշարով լույս տեսած «Նորահայտ փաստաթղթեր» ժողովածուի կազմողը, առաջաբանի և ծանոթագրությունների հեղինակը պատմագիտության թեկնածու Համո Սուքիասյանն է, խմբագիրը՝ ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Աշոտ Մելքոնյանը:

Անշուշտ, մեծն Թումանյանի հանդեպ տաժած անսահման սիրո և պաշտամունքի զգացումն է ստիպել երիտասարդ գիտնականին՝ Հ. Սուքիասյանին, իր մասնագիտական գործունեությանը զուգահեռ, զբաղվել նաև թումանյանագիտությամբ և այդ ոլորտում բավական բեղուն արդյունքներ արձանագրել: Նորահայտ փաստաթղթերի այս ժողովածուում ընդգրկված են Հայաստանի ազգային արխիվում (ՀԱԱ) պահպանվող մի շարք նյութեր, որոնք վերաբերում են բանաստեղծի հասարակական բազմաշերտ գործունեությանը, ինչպես նաև նրա ծննդյան հիստուն և վաթսուամյակների տոնակատարություններին,

ստեղծագործությունների հետմահու տպագրությանը, տարածմանն ու մասսայականացմանը, արժևորմանը:

Ժամանակագրական առումով դրանք վերաբերում են 1918-1929 թթ.: Վերոնշյալ փաստաթղթերը լրացնում են բանաստեղծի Երկերի լիակատար ժողովածուում (ԵԼԺ) հրատարակված վավերագրերի տեղեկությունները՝ նոր դրվագներ ու մանրամասնություններ բացահայտելով նրա հանրագուտ գործունեության վերաբերյալ:

Փաստաթղթերն ընտրված են Հայաստանի ազգային արխիվի տարբեր ֆոնդերից և հրապարակված են բնագրային տեսքով: Հեղինակը կատարել է անհրաժեշտ կետադրական և ուղղագրական շտկումներ ու ծանոթագրություններ: Հիշատակվել են նաև փաստաթղթերի նախորդ հրատարակությունները (վերջինների առկայության դեպքում):

Սույն ժողովածուն հետաքրքիր փաստեր է ներկայացնում մեծ բանաստեղծի հասարակական բազմաշերտ ու ծավալուն գործունեության վերաբերյալ: Դրանք վկայում են բանաստեղծի 1918-1920 թթ. հայ իրականության տարբեր ոլորտներում ծանրակշիռ դերակատարության մասին:

Հայ ժողովրդի ճակատագրի հանդեպ նրա բացառիկ զգայուն և սրված պատասխանատվության զգացումը երևում է հանրային տարբեր խորհրդակցություններում ու ժողովներում ունեցած ելույթների ժամանակ, գրավոր կարգադրություններում: Թումանյանի խորին անհանգստություններն ու մտահոգությունները հանրային կյանքի մեծ ու փոքր երևույթների առնչությամբ տեսանելի են յուրաքանչյուր փաստաթղթում: Սակայն այդ ամենի մեջ, իհարկե, զգացվում է բանաստեղծի օրավուր աճող մեծագույն տագնապը երկրի և ժողովրդի վաղվա օրվա հանդեպ: Որևէ հայ անհատի մոտ գուցե դա այդպես անկեղծ ու բնական չի արտահայտվում, ինչպես Թումանյանի դեպքում է: Այսպես, 1918 թ. հունիսի 24-ին կայացած հայոց ազգային խորհրդի նիստում բանաստեղծը ստեղծված իրավիճակի կապակցությամբ նշել է. «Կառավարութիւնը պէտք է երկրում լինի, կտրված է երկիրը: ...Հայերին սեղմել են: Իրավունքով թէ՛ ուժով եք կառավարութիւն կազմելու ...Դրութիւնը լուրջ է, պէտք է գնալ, տէր դառնալ և կառավարել երկիրը: ...Եթե կառավարութիւն լինի, շատ բան այսպես չէր լինի» (էջ 14-15):

Բանաստեղծի և ազգային գործչի առողջ բնազդն ու իմաստնությունը, հեռատեսությունը դրսևորվում են ամեն ինչում:

1919 թ. դեկտեմբերին բռնկվեց հայ-վրացական պատերազմը, որը խորը մտահոգություն պատճառեց բանաստեղծին: Գրքում ներկայացված է հայ հայրենակցական միությունների կենտրոնական խորհրդի (Նախագահ՝ Հովհ. Թումանյան) կազմած փաստաթուղթը՝ ուղղված Հայաստանի Հանրապետու-

թյան կառավարությանը՝ հայ-վրացական պատերազմին վերջ դնելու հարցով: Դրանում ընդգծվում է այն միտքը, որ հարևան ու բարեկամ ժողովուրդների միջև առաջ եկած եղբայրասպան պատերազմը հղի է կործանարար հետևանքներով, չտեսնված ոճիր է երկու ժողովուրդների խաղաղ համակեցության դեմ: Ուստի հարկավոր է բողոքել կատարվող արյունահեղության դեմ, պահանջել անմիջապես դադարեցնել թշնամական գործողությունները, գումարել հայ-վրացական միացյալ համաժողով՝ դրա իրավասությանը հանձնելով նաև մյուս վիճելի հարցերը: Այնուհետև առաջարկվում է «տրամադրել երկու կառավարություններին Խորհրդիս լայն աջակցությունը՝ վերոհիշյալ նպատակներին հասնելու համար, և այս որոշումը յայտնել երկու կառավարություններին, երկու ժողովուրդների ազգային-հասարակական հիմնարկություններին և ամեն կերպ տարածել այդ ժողովուրդների ամենալայն խավերի մեջ» (էջ 37):

Բարեկամ վրաց ժողովրդի հանդեպ բանաստեղծի հարգանքի ու պատկառանքի զգացումը արտահայտվել է նաև այլ առիթներով: Այսպես, 1920 թ. ապրիլի 30-ին Թումանյանի գլխավորած հայրենակցական միությունների կենտրոնական խորհուրդը հրավեր է ուղարկում հայկական մշակութային հաստատություններին՝ մասնակցելու առաջիկայում (մայիսի 7-ին) նախանշված՝ Վրաստանի բանաստեղծության և գրականության ազգային տոնին. «Հայ գրողների վարչությունը եւ Հայ հայրենակցական միությունների կենտրոնական խորհուրդը որոշել են մասնակցել այդ տօնակատարութեան՝ հրաւիրելով նաեւ մեր կոլտուրական հաստատութիւններին միանալու իրենց հետ» (էջ 60):

Մի քանի փաստաթղթեր վկայում են Հայաստանի օգնության կոմիտեի հիմնադիր համագումարի և կոմիտեի գործառույթներում Թումանյանի կարևոր դերակատարությունը (էջ 64-75):

Ժողովածուի վերջին բաժինը եզրափակում են այն նյութերն ու վավերագրերը, որոնք վերաբերում են բանաստեղծի 60-ամյա տարեդարձը կազմակերպող և ոգեկոչող հանձնաժողովի աշխատանքներին:

Վերոհիշյալ հանձնաժողովի նիստերի արձանագրություններն ու բազմապիսի այլ նյութեր խոսում են այն մասին, որ Խորհրդային Հայաստանի իշխանությունները պատշաճ կերպով են նախապատրաստվել Ամենայն հայոց բանաստեղծի հոբելյանը արժանավորապես նշելուն (փաստաթղթերում առկա որոշ նրբերանգներ, այնուամենայնիվ, վկայում են, որ անգամ հոբելյանական հանդիսություններում կոմունիստական գաղափարախոսները չեն մոռանում իրենց բնորոշ, հարկ եղած զգուշությունը ցուցաբերել):

Օրինակ, ասվածի ցայտուն ապացույց է ՀԽՍՀ լուսժողկոմատի քաղլուս-գլխավարչության գրությունը Երևանի լուսբաժնին՝ Հովհ. Թումանյանի 60-ամյակի առթիվ քաղլուստեսույնների անելիքների մասին, որում մասնավորապես

նշված է հետևյալը. «Թումանյանը մեր հին գրականության մեջ ամենախոշոր բանաստեղծն է: Նրա տարբերությունը Հ. Պարոնյանից և հայկական նացիոնալիզմի մյուս երգիչներից այն է, որ նա խոշոր չափով իր գրիչն ուղղում է գյուղական ցեղերի դեմ: Իհարկե, այդ չի նշանակում, որ նա ազգայնական չի. Թումանյանը միաժամանակ նացիոնալիստ է: Թումանյանը մեզ համար ընդունելի է այնքանով, որքան որ նա քննադատում է տիրող դասակարգերը: Սակայն Թումանյանի իդեոլոգիան ռեակցիոն է և ուտոպիստական: Այդ բնույթով պիտի մոտենալ Թումանյանին և զեկուցումներ կազմակերպել» (էջ 91):

Ժողովածուում ընդգրկված են ուրիշ այլ հետաքրքիր նյութեր, ինչպես, օրինակ, գրականագետ Նորայր Դաբաղյանի պատրաստած թեզիսները՝ Հովհ. Թումանյանի ստեղծագործության սոցիալական արժեքի մասին: Այնտեղ կրկին նկատվում է, որ մեծ բանաստեղծի հանդեպ առկա է պրոլետարական կամ դասակարգային ընդգծված մոտեցումը. «Հովհաննես Թումանյանը, վերոհիշյալ հասարակական-քաղաքական պայմաններում հանդես գալով, ենթակա է լինում բուրժուական նացիոնալիզմի ազդեցությանը, ու իր հասարակական-քաղաքական գործունեությունը ծավալում է այդ գաղափարախոսության ազդեցության տակ:

...Նոյեմբերյան հեղափոխությունից հետո Հովհաննես Թումանյանը հայ մանր բուրժուական ինտելիգենցիայից առաջինն է լինում, որ ընդունում է խորհրդային իշխանությունը, իհարկե, յուրահատուկ մոտեցումով» (էջ 100):

Այսպիսով, «Հովհաննես Թումանյան նորահայտ փաստաթղթեր» արխիվային վավերագրերի ժողովածուն բավականաչափ նորություններ է պարունակում և կարող է օգտակար լինել ոչ միայն թումանյանագիտությամբ զբաղվողների, այլև այդ դարաշրջանի հայ հասարակական, գրական-մշակութային և քաղաքական մտքի ուսումնասիրության համար:

ԱՐՄԵՆ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու